

M. Bútora a P. Hunčík (eds.): Slovensko 1995. Súhrnná správa o stave spoločnosti
Bratislava, Nadácia Sándora Máraiho 1996, 107 s.

M. Bútora (ed.): Slovensko 1996. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1997

Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 1997, 364 s.

Skupina slovenských spoločenskovedných pracovníkov napsala a za pomoci nadací zajistila vydání druhé a třetí přehledové faktograficko-analytické studie o stavu slovenské společnosti a jejích výhledech. Inštitút pre verejné otázky, který se ujal vydání posledního svazku týkajícího se roku 1996, chce být slovenskou obdobou „think-tanku“, tj. jakési „zásobárny“ idejí, koncepcí, řešení, kterou vytváří malá skupinka analytiků spolu s rozvětvenou sítí expertů. Jako součást edice *Slovensko v pohybu* je i předmětná studie určena žurnalistům, politikům, studentům, učitelům, odborným pracovníkům, ekonomickým expertům i široké veřejnosti. Tyto charakteristiky platí i pro studii předchozí, na níž se z velké části podíleli stejní spolupracovníci. Vzhledem k tomu, že v obsahu obou textů se setkáme s řadou sociologicky relevantních témat a že i u nás si část sociologů vytyčuje obdobné cíle periodického popisu a rozboru pohybu české společnosti, považují za užitečné seznámit s pojetím studií i českou sociologickou obcí. Další inspirace by bylo možno čerpat i z maďarských a polských „social reports“.

Pozoruhodná je především všestrannost informace: v poslední studii se setkáme s 23 speciálními tematickými okruhy; 8 z nich je věnováno politice, právu a správě, 3 ekonomice, 7 souhrnným i jednotlivým problémům veřejných služeb a 5 otázkám blízkým sociologii. Ani v předchozí studii velká většina stejných, popř. obdobných kapitol nechybí. Mezi sociologicky zvláště zajímavé patří krásné přehledy výsledků výzkumů veřejného mínění, zpracované Z. Bútorovou, empiricky bohaté podložené a invenční studie o regionální diferenciaci Slovenska, napsané V. Krivým a zasvěcené studie o sociální situaci a sociální politice od H. Wollekové. Jde vesměs o autory

dobře známé i v české sociologii a jejich stati doporučuji k prostudování specialistům na obdobná témata.

Ve všech kapitolách se setkáváme se značným rozsahem faktografického a empirického popisu, čerpaného z rekapitulace svědomitě shromážděných a pečlivě redigovaných nejčerstvějších historických událostí, ze statistik, popř. sociologických výzkumů. Všestrannost zdrojů, včetně oficiálních, bohatství podávané informace zvětšuje a napomáhá její objektivizaci. Faktografie je svědomitě shromážděna, pečlivě utříděna a přehledně prezentována. Početně převažují tabulky nad grafy (150:58 v poslední a 75:49 v předchozí studii). Bohužel, pouze minimálně jsou v tabulkách a grafech prezentována mezinárodní porovnání, a to i ve vztahu k České republice. Hlavním kritériem hodnocení transformačních změn jsou proto srovnání se stavem ke konci státního socialismu (rok 1989), popř. s některým rokem z počátku nebo z pozdějšího – i zcela nedávného – průběhu transformace na jedné straně a poněkud abstraktní poměřování posledního stavu s jakýmsi pomyslným modelem úspěšné liberálně demokratické transformace. Nedá se říci, že by se v textu zamlčovaly pozitivní výsledky slovenské transformace tam, kde byly dosaženy, v zásadě je však rozbor prováděn v intencích kritiky současné oficiální politiky slovenské vlády a směřuje, jak zdůrazňuje vydavatel, k prezentaci alternativy vůči dosavadnímu vývoji slovenské skutečnosti. Tento typ angažovanosti vydavatele sahá dosti daleko. V úvodu poslední studie čteme:

„Táto knižka chce okrem iného prispieť aj k tomu, aby občania Slovenska, najmä slovenskí vzdelanci, pristupovali k voľbe budúcich elít zodpovednejšie, aby nevolili iba „šikovných politikov“, ale ozajstných štátnikov, ako o tom hovorí profesor Brzezinski.“ [1997: 14]

Jeden z editorů první z recenzovaných studií považoval dokonce za potřebné ve svém úvodu rozvádět dalekosáhlou analogii soudobého Slovenska s divadelní fikcí zahrávajícího Hamletova Dánska. [1996: 9-10]

Historie utváření a vzájemného soupeření jak slovenského nacionalisticko-populistického establishmentu, tak liberálně demokratické intelektuální elity, je všem dobře známa. I u nás máme své zkušenosti s autoritárními sklony

části vládních struktur, takže motivaci prezentovat odborně ideovou alternativu ke zdánlivě neotřesitelným pravdám dobře rozumíme. Za svou osobu se však přesto domnívám, že přílišná apriorní angažovanost ve prospěch určité sociálně politické strategie – v daném případě opoziční liberálně demokratické orientace – může vést i ke „krátkým spojením“ s politikou, ba i k určitému zkreslení závěrů, a vítal bych větší zdrženlivost při hodnocení. Rozhodně bych doporučoval se vyhýbat onomu směřování žánrů, jehož se dopustil autor úvodu ke zprávě za rok 1995.

Poněvadž však jednotlivé kapitoly zpracovali vesměs odborníci, je přesto shromážděná faktografická informace jako celek objektivní a velmi zajímavá a obsahové přínosy analýz jsou na dobré vědecké úrovni. V obou studiích najde čtenář velké množství nepominutelných faktografických údajů a současně mnoho analytických i zobecňujících postřehů, vrhajících zajímavé světlo na slovenský způsob postkomunistické transformace, pohybující se někde mezi typem převládajícím ve východní, popř. jihovýchodní Evropě a typem středoevropským. Společná československá východní báze a unifikovaná transformační politika federální vlády až do roku 1992 je přitom okolností, která umožňuje českým sociologům srovnání, poučná i pro analýzy našich vlastních problémů.

Hned na první stránce první kapitoly zprávy o roku 1995, věnované vnitřní politice, obnovuje její autor G. Mesežnikov myšlenku o „zalomení“ reformních procesů na Slovensku, o přechodu na model „dvojaké reformní cesty“ (určité zlepšování ekonomických poměrů paralelně se zvyšováním napětí v politickém vývoji). Tato myšlenka znovu zaznívá v postskriptu M. Bútory a je podle mého názoru centrálním mottem obou recenzovaných spisů. Z hlediska přátel Slovenska v zahraničí je ovšem první aspekt dvojaké cesty, totiž relativní ekonomické úspěchy [1996: 73-87; 1997: 113-128, autoři I. Mikloš a E. Žitňanský], byť dosahované za cenu poněkud kuriózních metod „politické“ privatizace [1996: 89-103; 1997: 129-143, autor I. Mikloš] zprávou spíše pozitivní, dokazující, že po přerušení vzestupné trajektorie v letech 1990-1993 ekonomickou krizí (vyvolanou podle mého názoru především

regionálně nespecifickou federální hospodářskou politikou) pokračuje emancipace samostatného Slovenska po dráze ekonomického růstu.

Původně se ekonomická i politická situace na Slovensku často srovnávala se situací v České republice: dnes však je zřejmé, že ani česká kupónová privatizace nepřinesla očekávané ekonomické efekty a že česká privatizace jako celek co do míry nezákonných a/nebo nemorálních postupů nezůstala nikterak pozadu za praktikami privatizace slovenské. Ba i idealizovaný obraz procesu demokratizace v českých zemích utrpěl povážlivé trhliny, jakkoli zatím pluralitní politický systém u nás prozatím v zásadě plní svou funkci a je patrně o něco pružnější než současný politický systém na Slovensku.

Přičteme-li k tomu zkušenosti s konflikty, které v různých etapách přinesla transformace polská a maďarská, nemluvě už o zkušenostech většiny následnických států Sovětského svazu i států balkánských, je zřejmé, že především je načase revidovat obecný normativní model postkomunistických změn jako ideálního procesu „přechodu“ od totality k otevřené společnosti, jak jej optimisticky koncipovali mnozí evropští myslitelé na přelomu osmdesátých a devadesátých let. To, co prožíváme v západní i východní části bývalé česko-slovenské federace, jsou prostě dějiny, jako vždy v naší minulosti i ve vývoji kterékoli jiné země plné rizik, nahodilosti a tvrdosti, úspěchů i ztrát, částečných vítězství, ba častěji více či méně přijatelných kompromisů, dějiny, směr jejichž pokračování v budoucnosti je prozatím nejistý. Pro to, aby tato budoucnost byla pro obyvatelstvo příznivější než minulost a současnost, potřebujeme hlavně realistické analýzy skutečnosti, nezamlčující ani stinné, ani světlé stránky společenského pohybu, jakož i náměty směřující k tvorbě realistických strategií. Vždyť to, co se nám na soudobé české či slovenské společnosti líbí či nelíbí, nespadlo z nebe: je to výsledek dlouhodobého historického procesu utváření specifických národních sociálních a kulturních systémů, odráží to víceméně věrně sociálně psychické klima obou zemí. Právě česká ekonomická i politická zkušenost poslední doby, stejně tak jako hořká slovenská zkušenost s politickým autoritarismem, dokazují, že dale-